
Ámik Ákos

Levéltári selejtezés, rendezés, segédletezés az MNL Pest Vármegyei Levéltára dualizmus kori irataiban*

Bevezetés

A levéltárelméleti munkák homlokterében újabban többnyire a digitális forráskiadás és a segédletadatbázisok lehetőségelemzése állnak, ám legalább ugyanennyire fontos annak az áttekintése, hogy az a levéltári anyag, amelyet a 21. század vívmányainak segítségével feldolgozunk, hogyan nyerte el jelenlegi szerkezetét. Az utóbbi időszakban a levéltári selejtezések történetével, azok jogszabályi környezetével Haraszti Viktor foglalkozott részletesen.¹ Jelen írás is épít azok következtetéseire, és csupán adalékként kíván szolgálni azokhoz a megállapításokhoz is, amelyek korábban e folyóirat hasábjain megjelentek. Tesszük mindezt a levéltári selejtezésre vonatkozó központi utasítások végrehajtási módjainak, az egyes irategyüttesek szerkezetének, valamint a kötelezően megalkotandó és az elkészült segédletek tartalmi és formai jellemzőinek ismertetésével. Mivel a dualizmus kori vármegyei igazgatás három legfontosabb szervezete a főispáni, az alispáni (és ezen keresztül a főszolgabírói), valamint a törvényhatósági bizottság mellett működő hivatal, ezért a következőkben a Magyar Nemzeti Levéltár Pest Vármegyei Levéltárának (MNL PVL) vonatkozó főispáni és legnagyobb mennyiségű alispáni fondjain keresztül vizsgáljuk a levéltári selejtezések végrehajtását és a segédletezési irányelvek követését.²

„Az átvett és a gyűjtött levéltári anyagot nyilvántartja, szakszerűen kezeli, biztonságosan megőrzi, és az őrzetében lévő levéltári anyagot – annak szükség szerinti átselejtezésével, rendezésével, valamint a tudományos igényű áttekintést biztosító segédletek készítése és közzététele útján – feldolgozza, s az anyag használatát lehetővé teszi”³ – szól a levéltári anyag kezeléséről a levéltári törvény. A szakszerű gyakorlat kialakulásához évtizedek munkája vezetett, aminek első nagy eredményei a két világháború közötti időszakhoz köthetők. A teoretikus kidolgozás nagy részben Bánrévy György,

---

* A tanulmány az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar levéltár mesterszakán megvédett *A területi közigazgatás-vezetők kinevezéseinek kormányzati stratégiája és a főispáni szerep változásai 1867 és 1918 között* című szakdolgozat egyik fejezetének átdolgozásával készült. Az írás elkészültéért hálás köszönetemet fejezem ki konzulensemnek, Cieger Andrásnak, továbbá Kenyeres István főigazgató úrnak és Schramek László igazgató úrnak az adott tanácsokért.

¹ Haraszti, 2022 és Haraszti, 2023.

² MNL-PVL-IV.251., MNL-PVL-IV.361., MNL-PVL-IV.401., MNL-PVL-IV.408.

³ 1995. évi LXVI. tv. 13 §. c).

Ember Győző és Klein Gáspár munkásságához köthető.⁴ A Pest Megyei Levéltárban a második világhéget követően pedig e kérdéskörben Lakatos Ernő, Borosy András, Endrényi Ferenc és Lakos Ágnes személye kiemelkedő, mind gyakorlati, mind elméleti szinten.

A levéltári selejtezés elméleti kérdései és a kiadott utasítások

Bánrévy 1939-ben megjelent tanulmányában azt az elvet teszi magáévá, hogy amit lehet, érdemes megőrizni, azonban az elkerülhetetlen selejtezési eljárásnál hangsúlyozza a szubjektív iratértékelés fontosságát.⁵ Kiemeli, hogy az iratértékelést kizárólag „levéltárnok” végezheti annak érdekében, hogy minél szélesebb körű levéltári anyag kerüljön az utókor kezébe. Ennek egyik következménye – véleménye szerint –, hogy a levéltári selejtezést nem lehet egységes irányelvek alapján kivitelezni. A levéltári selejtezések szakmai megvalósítását azonban a későbbiekben már felülírták a gazdasági elvek. A levéltárügyet felügyelő Belügyminisztérium már korábban kiadott egy rendeletet a vármegyék számára,⁶ aminek következtében általános gyakorlattá vált a régi dokumentumok gondosabb megőrzése, azonban az 1867-től keletkezett iratok selejtezésére sokkal nagyobb hangsúlyt fektettek. Ez főként a vármegyei főispáni bizalmas iratoknál érzékelhető, de hasonlóképpen jártak el az alispáni közigazgatási iratok esetében is néhány kivételtől eltekintve.⁷ Pest vármegyében az alispáni közigazgatási iratok revízióját 1921-ben végezték, ekkor az 1876 és 1910 között keletkezett iratanyagot selejtezték át.⁸

Ezt a kialakult gyakorlatot fejlesztette tovább a II. világháborút követően a Népgazdasági Tanács, amely utasításban beszámolási kötelezettséget írt elő a levéltáraknak az 1867 és 1944 közötti iratok selejtezhetségéről, a levéltárban őrzött selejtezetlen iratokról, valamint a selejtezésre fordítható munkaerőről. A végrehajtást a Levéltárak Országos Központja (LOK) végezte.⁹ Ennek következtében részletes tervezet készült arra vonatkozóan is, hogy a megyei levéltárakban őrzött irategyüttesekből mely állagok és tételek vélhetőek kollektíven selejtezhetőnek.¹⁰

Levéltári selejtezés a főispáni iratokban

Az 1867 és 1918 közötti Pest-Pilis-Solt, majd 1876-tól Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye főispáni hivatalának szervezeti változásait a levéltár három fond létrehozásával követte nyomon. Az állagok felépítése szinte minden esetben megegyezik. A főispáni állagok

⁴ Bánrévy György módszereiről bővebben: Haraszi, 2023: 13.

⁵ Bánrévy, 1939: 160.

⁶ VÜSZ, 1902.

⁷ Klein, 1939: 173.

⁸ MNL-OL K 150 II. kútfő 14. tétel. Jelentések a vármegyei levéltárak selejtezéséről.

⁹ MNL-OL-XIX-I-18. A Levéltárak Országos Központjának 1610-63-5/1950. számú utasítása, amelyben részletes felmérésre kötelezték a levéltárakat, hogy a levéltári anyagukból mely sorozat a selejtezetlen, s erre több évkört jelöltek ki irányadónak: 1867, 1869 és 1875.

¹⁰ MNL-OL-XIX-I-18. Borsa István LOK igazgató levele a megyei levéltárvezetőkhez. 1951. április 21.

és sorozatok közül a LOK tervezete alapján a bizalmas iratokat, a felsőbb hatósági rendeleteket és utasításokat, a főispáni hatóságok szervezeti ügyeit, valamint a tisztviselői, alkalmazotti kinevezéseket és az egyéb hasonló ügyekkel kapcsolatos iratokat nem vélték selejtezhetőnek.¹¹ Az MNL Pest Vármegyei Levéltára által őrzött irategyüttesek is természetesen magukon viselik a selejtezési utasítások végrehajtásának nyomait. A fondossziék vizsgálatakor azonban feltártuk, hogy azokat már a fondok selejtezését követően nyitották meg.

A bizalmas iratokat – az említett évkörön belül – két korábbi fondban, az 1861 és 1867, valamint az 1872 és 1875 közötti főispáni iratokban selejtezés alá vették, így azok maradványai nem is képeznek elkülönített állagot. A selejtezést kitűnően illusztrálja, hogy az 1872–1875 közötti években a főispáni iratokban mindössze egy szál szerelt bizalmas irat maradt fenn.¹² A vizsgált alispáni fond is csak 1890-től tartalmaz bizalmas iratokat. Ez természetesen összefügg az államszocialista korszakot jellemző munkásmozgalmi irategyűjtéssel is.¹³ Az abszolutizmus kori iratanyagot is részben magában foglaló főispáni fond anyagában jelentős számban hiányoznak személyzeti ügyekre vonatkozó iratok, és ugyanez figyelhető meg az 1872 és 1875 közötti főispáni anyagban is.¹⁴

Selejtezési eljárás nyomai Pest vármegyében az alispáni iratok fondossziéjában

A selejtezés levéltári folyamatát a Pest vármegyei levéltári anyagban a legnagyobb alispáni fondon keresztül mutatjuk be.¹⁵ Ennek részbeni rekonstruálását segítik a fondossziében megmaradt jegyzőkönyvek. A fondon végzett levéltári selejtezésnek írásos nyoma összesen három jegyzőkönyvben és egy selejtezési iratjegyzékben érhető tetten. A dualizmus korának iratanyagára két jegyzőkönyv tartalma vonatkozik. Az iratokat először mintaállványozták a „kutatói használat következtében” történt keveredés miatt. A selejtezést az intézmény egybekötötte a levéltári anyagnak a levéltári dolgozók általi megismertetésével. Ezt a tényt a készült jegyzőkönyvekben is feltüntették. Az 1965-ös selejtezési munka során kiselejtezték az alispáni fond közigazgatási iratok állagából az 1918. évből a 7180-tól 15 000-ig tartó alapszámokat, s ugyanezt tették a 30 301–53 870 alapszámú ügyiratokkal is. Ennek során 11 levéltári dolgozó 37,2 ifm irat kiselejtezésében vett részt. A kiadott ügykörjegyzékek szerinti selejtezést hét levéltári dolgozó véggezte, a munkát két munkatárs ellenőrizte és a jegyzőkönyvet egy dolgozó gépelte. A selejtezést követően az egykorú segédletekből kivezették a kiselejtezett irattári tételeket.

¹¹ Uo.

¹² MNL-PVL-IV.361. 6/1873. Belügyminiszteri utasítás az 1870. évi XLII. törvény alkalmazásáról.

¹³ Ezt előírta a 664-50155/1952. LOK számú utasítás is (lásd: MNL-OL-XIX-I-18), amely szerint a Munkásmozgalmi Intézet számára külön kutatást volt szükséges folytatni, aminek következtében a bizalmas iratok egészét nem selejtezték ki. Az 1890-es évekből is csak az illegális pártszervezkedések, a munkás- és agrárproletársággal kapcsolatos intézkedések iratai állnak rendelkezésre.

¹⁴ Például az alsóbb fokú hatóságok szervezetét érintő személyzeti ügyeknél csak egy ügy található. MNL-PVL-IV.361. 8/1873 Szapáry István kinevezi Országh Jánost állandó írnokká.

¹⁵ MNL-PVL-IV.408.

A selejtezési munkát ballasztalanítással, tisztapapír-termeléssel is egybekötötték.¹⁶ Egy korábbi LOK-ügykörjegyzék szerint végrehajtott selejtezési eljárás eredménye volt az 1905–1906-os belpolitikai válság következtében keletkezett alispáni bizalmas iratok jelentős hányadának megsemmisülése.¹⁷

Az elvek mechanikus alkalmazása nemcsak a Pest vármegyei levéltári anyagban tett jelentős kárt, hanem a többi vármegyében is, így a Művelődésügyi Minisztérium Levéltári Osztálya kénytelen volt a selejtezési ügykörjegyzéket módosítani, s a felülvizsgálatra bizottságot felállítani.¹⁸ 1965-öt követően többször már nem selejtezték az anyagot.

A dualizmus kori iratokon végzett rendezési eljárások vizsgálatának eredményei

A levéltári rendezés tömeges igénye a levéltári „szerepkör” változásával egy időben lépett fel. Az 1939-ben rendezett Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének kongresszusán elhangzott előadás alkalmával a vármegyei levéltári anyag rendezésének időhatárát 1848-ig határozták meg.¹⁹ Az úgynevezett alkotmányos igazgatás iratanyagára vonatkozóan az iratok rendezését három csoportra osztotta a szakma: központi igazgatás, főispáni hivatal, árvaszék. A központi igazgatáson belül négy alcsoport létrehozását javasolták: alispáni hivatal, központi választmány, választmányok és közgyűlési jegyzőkönyvek.²⁰

A levéltári rendezési munkák azonban tömegesen az 1950-es évektől indultak meg. Ennek előzménye volt a LOK e tárgyra vonatkozó rendelete, amely előírta az összes állami levéltárnak az anyaguk rendezését a következő módszerrel: az iratanyag előzetes megismerése, a fondképző történetének és szervezeti struktúrájának feltérképezése, a rendezés során különválasztandó sorozatok létrehozása.²¹ E tömeges ellenőrzés eredménye lett több levéltári alapleltár elkészítése is.

A levéltári rendezési utasítás végrehajtása a Pest Megyei Levéltár anyagában is szinte azonnal elkezdődött. A korábban már említett főispáni iratok mellett az egyik legkorábbi példát, Pest-Pilis-Solt Vármegye Szervezőküldöttségének iratait is vizsgáltuk.²² A fond rendezése, a fondösszeírás alapján, a rendelkezés betű szerinti betartásával történt. Feljegyzés készült az iratanyag általános állapotáról, a megállapítások módszertanáról.

¹⁶ MNL-PVL-IV.408. fondösszeírás. 1553/1965. Jelentés három Pest-Pilis-Solt-Kiskun megyei alispáni állag (közigazgatási iratok) selejtezéséről.

¹⁷ MNL-PVL-IV.408. fondösszeírás. Az 1905. évi kiselejtezett alispáni iratok iktatókönyvi bejegyzései (gépelt jegyzék). Jelentés három Pest megyei alispáni állag rendezéséről. A kiselejtezett ügyiratok tartalmára csak néhány példát hozunk: országgyűlési választások alkalmával kirendelendő csendőri karhatalom, katonai karhatalom szaporítása, sztrájkok és kizárások, aratási sztrájkok, Károlyi Sándor főtí uradalmának sztrájkjai stb.

¹⁸ MNL-OL-XIX-I-18. Tervezet a levéltárakban őrzött közigazgatási szervek iratselejtezésének felülvizsgálatához és kiegészítéséhez. 1986. november 15.

¹⁹ Sümeghy, 1942: 53.

²⁰ Sümeghy, 1942: 59.

²¹ MNL-OL-XIX-I-18. 86401-10-1/1957. LOK számú utasítás a levéltári anyag rendezéséről.

²² MNL-PVL-IV.362.

Jelentés az MNL-PVL-IV.408-as jelzetű alispáni fond anyagának selejtezéséről,
1965. december 31.

195/b

VI. 1553/1965. M.N.

Munkaterv VI - 2/a. pontja.
195/b. fondszám.

J e l e n t é s
Pest-Pilis-Solt-Iskun megye alispánja közig. iratainak
selejtezéséről.

Selejtezésre került: az 1913.év teljesen, az 1918.évből
7180-15600. és 30301-53870. iratok, továbbá az 1923. évből
1-13400., 19751-26870., és 29601-60786.faz. iratok selejtezése,
a selejtezés ellenőrzése, sorkönyvből kiütése, papirkitermelés.
1 fond 67, 10 ífm. nap

Végezték:	Andrányi /ellenőrzés/	7	nap
	Forjanna /ellenőrzés/	48	"
	Bucay /selejtezés/	43	"
	Kovács /selejtezés/	25,5	"
	Kezessényi /selejtezés/	44,5	"
	Róder /selejtezés/	40	"
	Várady /selejtezés/	7	"
	Petriné sorkönyvből/ellenőrzés/	17,5	"
	~~szaki-nyelvi kiütés/~~		
	Rócai lakpályát	0,5	"
	Országgyűlési iratok	3,5	nap
	Összesen	146,5	nap

A selejtezést a levéltár által ügykörjegyzék alapján végzett dolgozók vett részt, akik az így a selejtezés másodlagos c. volt. A selejtezésen felül a termelést is végezték. A brutó és a sorkönyvből való kivétel

A kivétel iratok száma 37,40 ífm.
Budapest, 1965. december 31.

2./ III. polgári kori iratok.
.295 . . . levéltári tételek.

3./ Főispáni iratsorozat, 1879 - 1949.

4./ G 1 - H 1 - I 1, 2, 3 H 2 - G 2 c 3-ig.

5./ Az iratsorozat tárgya:
A FŐISPÁNI HIVATAL MUNKÁSAI nyomán két iratsorozat ke-
letkezett.
I. Az illetékes Országgyűlés ellenőrzésével kapcsolatos
iratok. Itt a politikai szempont fontosságával a kő-
nyvtári szempontjai figyelembe kell.
II. Bizalmas jellegű iratok. Elsősorban politikai ter-
mésűek.

6./ Az iratsorozat leírása:
I/A. Közzétett Főispáni hivatal.
a./ Irtatok.
4 fascikulus, I-IV. részekkel ellátva,
1883, 1885-87, 1891-99 évekbeli.
b./ Könyvek.
KÖNYVEK, 1 db. tókába kötve, 706. részekkel
ellátva. 1883 - 1891-ig.

I/B. Pestmegyei főispáni hivatal.
a./ Irtatok. 1883 - 1949.
629 db. fascikulus és csomag.
b./ Könyvek. Mutató 1874-78, 674. részben.
Mutatókönyv, 1879 - 1949-ig 29 kötet, 675-703 részben.
Irtatokkönyv, 1873 - 1949-ig 52 kötet, 707-759 részben.
Miniszteri számadatú 1945-1949-ig, 2 kötet, 704,705
részben.

II. Bizalmas iratok.
a./ Irtatok. 1890 - 1944.
85 db. fascikulus, 760 - 814 részekkel ellátva.
b./ Könyvek.
KÖNYVEK, 1892, és 1913 - 1945-ig, 3 kötet.
618-619 részben.
Országos Helyi Kormánybiztosi sorkönyvek,
1939 - 1944-ig, 4 db. 618 - 621 részben.

7./ Az iratok tárolási módja és terjedelme:
a./ Irtatok.
Az iratok részben normál, részben iratkor fasciku-
lusokban vannak, szabványosított állványokon elhelyezve,

Az első kérdéssor alapján készült alapleltár a HU-MNL-PVL-IV.401. jelzetű főispáni fondról

Ehhez társult egy rövid intézménytörténeti feljegyzés, valamint a raktári egységek és a mintaállványozás kialakításáról szóló javaslat.

A két említett főispáni fondot első körben nem is vették jelentősebb rendezési munkák alá, csupán egy úgynevezett áttekintő raktári jegyzéket készítettek. Az 1875–1944 közötti főispáni iratanyag a hivatal struktúráját is leképezi. Az alapleltár készítésének idején 155 csomót, valamint 76 kötetet írtak le. Az 1970-es években történt újabb rendezési munkálatok következtében az iratokat átdobozolták, így jött létre a ma is használatos rendszer.

Ugyanakkor megfigyelhető, hogy a főispáni fond kialakult szerkezete a Dóka Klára által jegyzett, a korábbi fondszerkezési alapelveket egyesítő, szintetizáló iránymutatásokat²³ nem követi. Ennek következtében az iratanyag a következő állagokra tagolódik: a) Bizalmas iratok, b) Általános iratok, c) Titkos iratok, d) Országmozgósítási bizalmas iratok, e) Közellátási kormánybiztosi iratok, f) Hadsegélyezési iratok, g) Főispáni levelezés, h) Kiállítási Mezőgazdasági Helyi Bizottság iratai, i) Vetőmag Ellenőrző Bizottság iratai. Az anyag rendezése során az irattári segédleteket részben a levéltárban készítették el utólagos mutatókönyvek formájában.

E levéltári anyag méretét tekintve is jelentős, ezért nem rendezték alsóbb szinten tematikus rendbe. A kisebb terjedelmű főispáni fondoknál ellenben már állagon belül alkalmazták a tematikus rendezést. Ez egybevág Lakatos Ernő levéltár-igazgató azon megfogalmazott irányvonalával, amely szerint a tudományos vagy igazgatási szempontból értékes forrással rendelkező fondokat tematikusan is érdemes rendezni, kiváltképpen azért, mert az egykorú segédletek hiányosak vagy használhatatlanok.²⁴ Ezt tükrözi az 1872–1875 között keletkezett főispáni iratanyag. A 4. dobozban már tematikus rendezést alkalmaztak az egyes irattípusok elkülönítésekor,²⁵ ugyanakkor a Lakatos által javasolt közös tematikus rendezési és selejtezési munkálatokat ezen az anyagon már nem folytattak.²⁶

Az alispáni iratok utolsó hányadát – 1896 és 1943 közötti ügyiratok – 1965-ben vette át a levéltár.²⁷ A rendezés során a kihágási iratokat a „levéltári alapszámig” rendezte. Ennek keretében fedezték fel az 1945 utáni segédkönyvek meglétét is. A mintaállványozás után két állagot hoztak létre: a Pest megyei alispáni kihágási iratokat és a Pest megyei alispáni kihágási iratok segédkönyveit.²⁸ Az igazgatói utasítás szerint a következő szempontok szerint kellett elkészíteni az anyag raktári nyilvántartását: 1876-tól 1902-ig folyamatos rakszámozással, 1903-tól 1912-ig évenkénti rakszámozással követik

²³ Dóka, 1986.

²⁴ Lakatos, 1962: 13.

²⁵ Úgymint legtöbb adót fizetők névsora, közgyűlési tárgysorozattal kapcsolatos kérvények, jászkun főkapitányi iratok, báli meghívók lajstroma.

²⁶ Lakatos, 1962: 13.

²⁷ MNL-PVL-IV.408. fondösszeje. 1383/1965 Jegyzék a Pest megyei Tanács VB. által a levéltárnak átadott 1896–1943. évi alispáni iratokról. 1965. október 30.

²⁸ MNL-PVL-IV.408. fondösszeje. IV-V/1542/1965. Jelentés három Pest megyei alispáni állag rendezéséről.

egymást a csomók. A segédkönyveket külön sorozatban jegyzékelték iktató-, személy-név-, községi és tárgymutató, valamint sorkönyv, idegenszám-mutató rendet követve. A további rendezésre már nem szoruló, mintaállványozott alispáni iratokat úgynevezett ellenőrző rendezési eljárás keretében átdobozolták.²⁹ A segédkönyvek, illetve a szálas iratanyag rendezésével kialakult rendet a jelenlegi állapot sem bontja meg. Az iratanyaghoz – több raktárhelyiségben lévén elhelyezve – külön dokumentáció készült az egyes termek revíziójakor előkerült iratok reponálására és provenienciájának helyreállítására.

Összefoglalva a vizsgálatot, a levéltári rendezés a szervezőküldöttségi, valamint a főispáni fondoknál a fond és állagok szerkesztésekor nem mindig követte a fondszerkesztési útmutatásokat, s a kisebb, az említettekhez hasonló hivatali munka során létrejött fondokon alkalmaztak tematikus rendezési eljárást is.

Segédletezés a Pest vármegyei levéltári anyagban

Az alapleltárak készítése

A LOK jogelődjének, a Levéltárak Országos Főfelügyelőjének rendelete előírta a levéltári anyag alapleltárának készítését.³⁰ Ehhez egy tizenegy kérdésből álló kérdőívet küldött meg a levéltárak vezetőinek a következők szerint: a levéltár neve, a levéltári anyag törzsszáma, az iratsorozat megnevezése, az iratsorozat leltári neve, tárgya, leírása, tárolási módja és terjedelme, irattári rendszere, kutatási lehetőség, megjegyzések, egyéb tennivalók. A Pest megyei levéltár anyagának több fondját is felmérték ezek alapján.³¹ További irányvonalként jelölték ki az elnöki és a közigazgatási iratok szétválasztását, valamint a töredékanyagok (bizalmas) egységes sorozatba való foglalását. A korábban vizsgált főispáni fondok rendezésekor is megszerkesztették az alapleltárat, azonban ezek gépelt változata többnyire nem készült el, csak a kézzel írt fogalmazványok maradtak fenn. A főispáni fondok esetében állagokként is elvégezték a felmérést.³² A feltárt alapleltárakról általánosságban elmondható, hogy adattartalmuk leképezi a leírási egységek méretét, részletesen és adatgazdagon kifejtik az őrzött és leírt anyagok sajátosságait, valamint kijelölik a rendezésre és segédletezésre vonatkozó további terveket is.

Ezzel ellentétben a levéltári alapleltár-kérdőív második, bővített kérdéssorának megválaszolását már kevesebb anyagon hajtották végre.³³ A korábbi kérdőíven kért adatokon

²⁹ MNL-PVL-IV.408. fondösszje. Alispáni állagok ellenőrző rendezése és dobozólása utáni helyzet.

³⁰ MNL-OL-XIX-I-17. A Levéltárak Országos Felügyelőjének 108/1950. LOF sz. rendelete a leltározási útmutató megküldéséről.

³¹ A Pestmegyei községek adatgyűjteménye c. felmérés vizsgálatakor megállapítottuk, hogy nem minden szempontot válaszoltak meg. A levéltári egységre vonatkozóan nem jelölt ki az intézmény további tennivalókat. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a többi alapleltár készítésekor ne jelöltek volna ki rendezésre vonatkozó további rendelkezéseket. Erre a legkitűnőbb példa többek között az alispáni iratok fondjainak alapleltározása. Vö. MNL-PVL-IV.408. fondösszje. Alispáni általános iratok, felmérés.

³² MNL-PVL-IV.408. fondösszje. Alapleltár a IV. 401. jelzetű fondról.

³³ Ezt a 86436-1-62/1953. LOK sz. utasítás tartalmazza, amely már raktári egységeket is javasol rendelni a leírási egységekhez. Lásd: MNL-OL-XIX-I-18.

túl az anyagot létrehozó szerv történetével, az iratok történeti forrásértékével kapcsolatos további feljegyzésekre vonatkozó kérdéseket már nem minden esetben válaszolták meg. Az 1876–1944 közötti főispáni iratok esetében azonban elkészült a második kérdőív gépelt változata is, amely tételekre bontva ismerteti a levéltári anyag forrásértékét, ezekhez pedig egy csomójegyzéket is csatoltak.³⁴

A fond- és állagjegyzék

Az alapszintű levéltári segédletek egyik legelterjedtebb formája a fond- és állagjegyzék. Az alaplétárak és a levéltári anyagok felmérésének eredményeként jöttek létre azok az irányelvek, amelyek alapján a levéltári anyag felsőbb szintű leírási egységeinek felsorolása egységes szempontok szerint megtörténhetett. A Lakatos Ernő által összeállított szempontrendszer a vizsgált kor anyagát két részre bontotta: a provizórium és kiegyezés, valamint a dualizmus kori fondokra,³⁵ s az első öt, a másodikat két fő csoportra bontva javasolta leírásra.

Pest megye levéltárának első fondjegyzékét azonban már a Wellmann Imre által jegyzett alapelvek³⁶ szerint készítették el. Az 1975-ben készült kéziratot Lakatos Ernő Endrényi Ferencsel, Borosy Andrással, Gyalai Mihállyal, Petri Edittel, Sz. Magyar Eszterrel, Párdányi Miklóssal, Henzély Lászlónéval és Keckler Irénnel közösen jegyezte. A kötet a Magyar Állami Levéltárak Fondjegyzéke sorozat harmadik köteteként jelent meg. A Wellmann Imre által kialakított fondfőcsoport-rendszer már nem bontotta csoportokra az iratokat, hanem a törzsszámokat már a jelenlegi formájukhoz hasonlítva közölték. Ezek már tartalmazzák a – többek között – ma is használatos 33 fondfőcsoportot, és kisebb különbséggel a benne feltüntetett jelzetek a mai törzsszámok. A kötet utódjának tekinthető Lakos Ágnes-féle fondjegyzék már a Dóka Klára által kiadott alapelvek figyelembevételével készült.³⁷

Repertóriumtól az ICA-szabványokig

Kilátások az adatbázis-építésre

A középszintű levéltári segédletek közül természetesen a Pest Vármegyei Levéltárban a repertóriumokból van a legtöbb. Ezek nagy része megfelel az Ember Győző által meghatározott fogalomnak.³⁸ Számos fondról az 1970-es években, részben az alaplétár,

³⁴ MNL-PVL-IV.408. fondösszeírás. Alaplétár a IV. 401. jelzetű fondról.

³⁵ Lakatos, 1960: 41.

³⁶ Wellmann, 1962.

³⁷ Lakos, 2002.

³⁸ Ember Győző szerint a levéltári repertórium „tájékoztatási célú, egyrészt a legkisebb raktári, másrészt a legkisebb tárgyi egységek szintjén készült, szintetikus, kiadásra szánt levéltári segédlet. A levéltári anyag következő adatairól tájékoztat: cím vagy jelzet, kor, tárgy, terjedelem, rendszer, rendezettség, segédlettel ellátottság.” Az MNL Pest Vármegyei Levéltára anyagához kapcsolódóan a raktári egysé-

jelentős részben a raktári jegyzékek elkészítése következtében egy ma is használatos segédletsorozat készült. A fondonként szerkesztett repertóriumokat a levéltár átköltözését követően átgépezték, s azt a mai napig a levéltári anyag legfőbb segédleteként tartják számon. A vizsgált iratok e segédletei szerkezetileg hasonlóak: minden anyagot szervtörténeti bevezető nyit, azt követi az iratok tartalmi összefoglalója és a raktári egységek jegyzéke.

Az elektronikus levéltári rendszer megyei tagintézményekben történt bevezetése és a *scopeArchiv* szakrendszer magával hozta a Nemzetközi Levéltári Tanács (ICA) által ajánlott szabványok széleskörű alkalmazását is. Az úgynevezett „ISAD(G) űrlapok” adatmezői jelentős mértékben támaszkodnak az ismertetésekre.³⁹

A digitálisan közzétett magyarországi levéltári anyagot áttekintve a Mohács előtti korszak, valamint az 1918-at és az 1945-öt követő korszakok iratainak feldolgozásában ért el jelentős eredményeket a levéltárszakma. A címereslevelek gyűjteménye, valamint a DL-DF adatbázis korszakalkotónak tekinthető. A 19. század második felének adatbázisban történő feldolgozása még „gyerekcipőben jár”. Ennek oka – véleményünk szerint – a levéltári munkaerő hasznosításának más témával kapcsolatban történő prioritizálásában és a szerteágazó irattípusokban keresendő. A polgári igazgatás irattípusainak adatbázisba való rendezése rendkívül körültekintő tervezést igényel éppen azok tartalmának sokfélesége miatt. Az AdatbázisokOnline felületen az egyetlen vármegyei, dualizmus kori digitális archívum Nógrád vármegyére vonatkozik, azonban nem kereshető és adatokat sem tartalmaz.⁴⁰

A Pest vármegyei levéltári anyag feldolgozása során azonban keletkeztek olyan segédletek, amelyek felkínálják a relációs adatbázis készítésének lehetőségét. Korábbi korszak iratait vizsgálva kitűnő példa erre Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei Borosy András által készített regesztáinak⁴¹ összekötése digitális felvételekkel.⁴² A munka eredményeként egy hét rekordból álló és két attribútumot tartalmazó adatbázis készült el.

Pest-Pilis-Solt vármegye újkori közgyűlési anyagainak további feldolgozása, az 1867-et követő közgyűlési anyagról szóló tábla kialakítása jelenleg is folyik, e munka során a következő szempontok szerint jegyzékelik a köteteket:⁴³

---

geket tartalmazó, s az azt megelőző szervtörténeti és tartalomra vonatkozó bevezetőt értjük repertóriumnak. Lásd: Ember, 1982: 196.

³⁹ Kitűnő példa erre az alispáni fond 3.2.2.-es adateleme („Szervtörténet/életrajz”).

⁴⁰ Nógrád megye dualizmus kori iratai. <https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/adatbazis/nograd-megye-dualizmus-kori-iratai/kereses> (A letöltés ideje: 2024. április 23.)

⁴¹ Borosy, 1989.

⁴² Az adatbázis a következő linken érhető el: <https://archives.hungaricana.hu/hu/lear/search/results/?list=eyJmaWx0ZXJzIjogeyJEQVRBQkFTRSI6IFsiSkVHWWVpPS09OWVZFSyJdfSgwInF1ZXJ5IjogIkJZcdTAwZmNsZW5ifQ&page=61>. (Letöltés ideje: 2024. április 23.)

⁴³ Jelen táblázatért köszönettel tartozom Köteles-Kis Anitának és Kálmán Noéminek az adatbázis egykori és jelenlegi építőinek.

Szemponatok	Példa 1.	Példa 2.
Fond száma	IV.253	IV.253
Kötet	1	1
Ülés dátuma	1867.04.30.	1867.05.01.
Ülés típusa	Közgyűlés	Közgyűlés
Napirendi pont tárgya	A bizottmányi gyűlés megnyitása	A Magyar Királyi Belügyminisztériumnak Budapesten 1867. április 10-én kelt, a vármegye közönségéhez címzett intézkvény, amelyben a Magyar Felelős Minisztérium első teendőjének nyilvánítja az alkotmány alapját képező köztörvényhatóságok helyreállítását
Megjegyzés napirendi ponttal kapcsolatban	n.a	n.a.
Napirendi pont tárgyalása jkv. oldaltól	1	18
Napirendi pont tárgyalása jkv. oldalig	3	21
Kapcsolódó határozat száma	n.a.	n.a.
Kapcsolódó határozat jegyzőkönyv oldaltól	1	18
Kapcsolódó határozat jegyzőkönyv oldalig	3	21
Napirendi ponthoz nem kapcsolódó melléklet	n.a	n.a
Napirendhez kapcsolódó melléklet	n.a.	n.a.

Jelenleg 36 kötetről készült ilyen segédlet, de e szám folyamatosan bővül. Első ízben a kiegészítés létrejöttének időszakát, valamint az I. világháború kitörését megelőző évek adatait dolgozták fel. A segédletek elkészültével összeköthetővé válnak az adatbázis rekordjai a jegyzőkönyvek majdani digitális képeivel. A kézírás-felismerő algoritmus fejlesztésével a digitalizált anyagok kereshetővé tételére is esély nyílhat.

Összegzés

Összességében elmondható, hogy az MNL Pest Vármegyei Levéltára dualizmus kori iratanyagának mennyiségi változása nyomon követhető részben a fondossziékban elhelyezett selejtezési dokumentációkból, részben az utasítások és a fennmaradt irattípusok összehasonlításából.

Az iratok rendezéséről szóló jelentésekben visszatérő motívum „az irat rendjének helyreállítása”. A rendezési munkálatok során komoly feladatot jelentett az összekeveredett, s nem egy esetben az egyes irattári helyiségek kiürítése során előkerült anyagok egyberendezése. A rendezés és a selejtezés párhuzamosan folyt az intézményben, erről tesznek tanúbizonyságot a jegyzőkönyvek is. A rendezés alkalmával mintaállványozott és rendezett anyagon végezték el a levéltári selejtezést, ennek során azonban a kiadott ügykörjegyzékeket nem minden esetben követték. Ez nagyban tükröződik a főispán bizalmas iratainak mennyiségén egyes évkörökben. Az 1890-es évekbeli bizalmas iratok a létrejövő Munkásmozgalmi Intézet felhívására maradhattak fenn. Az alispáni anyag közigazgatási iratain is nyomot hagytak az 1960-as években végrehajtott selejtezési eljárások. A levéltári alapleltár két kérdőíve közül csak az elsőt készítették el több fondra vonatkozóan. A második kérdőívet csak a IV.401. jelzetű főispáni fond vonatkozásában töltötték ki, így ezek összességében kevésbé használható segédletek. Ezzel szemben az átgévelt repertóriumok a mai napig a levéltári nyilvántartás szerves alapját képezik. Az anyagban való további tájékozódást segíti az elektronikus nyilvántartás szabvány-adatelemeinek kitöltése és egyes dokumentumok segédletfájlként való feltöltése. A vármegyei közgyűlési anyagról készülő adatbázisnak már van múltja a Pest vármegyei levéltárügyben. Ezt hivatott továbbfejleszteni a jelen cikkben bemutatott segédlet is, s reméljük, hogy a közeljövőben elkészülhet egy, a digitális oldalképekkel összekötött adatbázis is. Végző soron pedig azt mondhatjuk, hogy egy levéltári irategyüttes selejtezési, rendezési és segédletezési történetének megismerése hozzájárulhat a proveniencia elvének levéltári alkalmazása okozta kutatási nehézségek megkönnyítéséhez, az adatbázisok tervezésének elősegítéséhez.

Levéltári források és szakirodalom

MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

XIX-I-17. = Levéltárak Országos Felügyelője iratai

XIX-I-18. = Levéltárak Országos Központja iratai

K 150 = Belügyminisztérium Általános iratok

MNL PVL = Magyar Nemzeti Levéltár Pest Vármegyei Levéltára

IV.251. = Pest-Pilis-Solt vármegye főispán helytartója iratai, 1861–1867

IV.361. = Pest-Pilis-Solt vármegye főispánja iratai, 1872–1875

IV.362. = Pest-Pilis-Solt megye szervezőküldöttsége iratai, 1871

IV.401. = Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye főispánja iratai, 1875–1944

IV.408. = Pest-Pilis-Solt Kiskun vármegye alispánja iratai, 1876–1949

IV.408. fonddosszié = Pest-Pilis-Solt Kiskun vármegye alispánja iratainak fonddossziéja

Bánrévy, 1939 = Bánrévy György: A levéltári selejtezés általános elvei. Levéltári Közlemények, 1939. 1. sz. 158–171.

Borosy, 1989 = Borosy András: Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1638–1711. Bp., 1989.

Dóka, 1986 = Dóka Klára: Útmutató a fondjegyzékek szerkesztéséhez. Kézirat. Bp., 1986.

Ember, 1982 = Ember Győző: Levéltár terminológiai lexikon. Bp., 1982.

Klein, 1939 = Klein Gáspár: A vármegyei levéltár selejtezése. Levéltári Közlemények, 1939. 1. sz. 172–180.

Lakatos, 1960 = Lakatos Ernő: Szempontok az állami levéltárak fondjegyzékeinek szerkesztéséhez: szempontok a megyei levéltárak fondjegyzékeinek összeállításához. Levéltári Híradó, 1960. 2. sz. 40–43.

Lakatos, 1962 = Lakatos Ernő: Járási főjegyzői iratok átrendezésének néhány problémája. Levéltári Szemle, 1962. 1. sz. 3–16.

Lakos, 2002 = Lakos Ágnes: A Pest Megyei Levéltár fond- és állagjegyzéke. Bp., 2002.

Haraszti, 2022 = Haraszti Viktor: A selejtezés jogi szabályozása Magyarországon a szokásjogtól a szabályrendeletekig. Levéltári Szemle, 2022. 3. sz. 5–34.

Haraszti, 2023 = Haraszti Viktor: A selejtezés jogi szabályozása Magyarországon II. A szabályrendeletektől a törvényi szintű szabályozásig. Levéltári Szemle, 2023. 1. sz. 5–30.

Sümeghy, 1942 = Sümeghy Dezső: A megyei levéltárak rendezése. Levéltári Közlemények, 1942. 1.sz. 52–65.

Wellmann, 1962 = Wellmann Imre: A területi állami levéltárak fondjegyzékei. Bevezetés. Alapelvek. Bp., 1962.

1995. évi XLVI. tv. = 1995. évi XLVI. törvény a köziratokról, közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99500066>. tv (A letöltés ideje: 2025. október 19.)

VÜSZ, 1902 = 125.000/1902. BM rendelet a Vármegyei Ügyviteli Szabályzatról. Magyarországi rendeletek tára. Bp., 1902. 1156–1362.